

## KRITIKA

DÁVIDHÁZI PÉTER

Egy klasszikus életmű  
korszerű feltárása

Debreczeni Attila genetikus Kazinczy-kiadásáról

„To be a textual critic requires aptitude for thinking and willingness to think; and though it also requires other things, those things are supplements and cannot be substitutes.”

(Szövegkritikus az lehet, aki képes a gondolkodásra és mindig kész gondolkodni; bár szüksége lesz más dolgokra is, azok ezt csak kiegészítik, de nem helyettesíthetik.)

(A. E. Housman, 1921)<sup>1</sup>

Első pillantásra még nem látni, hogy a *Kazinczy Ferenc Művei* 10–11. köteteként Debreczeni Attila sajtó alá rendezésében megjelenő *Költemények*<sup>2</sup> média- és tudománytörténetileg két korszak határán született: a gutenbergi és a digitális világ közti átmenet gyermeke. Testvérként csatlakozik majd hozzá egy egészen más természetű elektronikus kiadás, de ez még külsőleg teljesen gutenbergi, amennyiben hagyományos nyomtatott könyv (már így illik mondani: papír alapú változat), melynek két jókora kötetét (I.: *Szövegek*, II.: *Jegyzetek*) kézbe vehetjük, súlyát jólesően érezhetjük, bár párhuzamos olvasáshoz tanácsos asztalra, illetve inkább az asztalon egymás mellé egy-egy régi könyvtartóra tenni, hiszen csaknem olyan formátumúak, sőt olyan archaikus szépségűek, mint a könyvnyomtatás előtti századok kódexei voltak. Ha kézzel lennének írva, hajdan valahogy így is nevezték volna őket: *Codex Kazinczyanus Debreczeniensis*, ami talán még a Debrecenre gyakran haragvó széphalmi mestert is kiengesztelte volna, ma meg tisztelgő szójátékkal utalhatna a szellemi gyermekek apjának, vagyis a két kötet sajtó alá rendezőjének és az egész sorozat szerkesztőjének családnévére, mégpedig újabb munkássága jussán épp úgy megérdemelten, ahogy

<sup>1</sup> Alfred Edward HOUSMAN, *The Application of Thought to Textual Criticism = Art and Error. Modern Textual Editing*, eds. Ronald GOTTESMAN, Scott BENNETT, Indiana University Press, Bloomington–London, 1970, 16. [Fordítás tőlem: DP.]

<sup>2</sup> KAZINCZY Ferenc, *Költemények*, I., *Szövegek*; II., *Jegyzetek*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2018. (*Kazinczy Ferenc művei*)

néhány évvel ezelőtt Toldy Ferenc-díjat kapott.<sup>3</sup> Amikor azonban közelebbről ismerkedni kezdünk velük, hamarosan észrevesszük, hogy e kötetek belső elrendezésének és tördelési módjának már vadonatúj igényeket kellett kiszolgálnia, amennyire lehetett, hiszen a sajtó alá rendezés módszertanát már elektronikus kiadások igényei hívták életre, s már számos részletében azok felé mutat.

*A nagy szőlőfürt odaátról*

*Egy átkelés megszervezése és tudománytörténeti zsákmánya*

Mint a bevezető elárulja, a kiadás textológiai szemléletét Debreczeni Attila abban a monográfiájában alakította ki, amely 2012-ben Csokonai költői életművének kronológiáját gondolta újra, erre a felülvizsgálatra pedig már ott is egy készülő elektronikus kritikai kiadás érdekében kellett sort kerítenie.<sup>4</sup> Ahogy lassan egy évtizede, 2009-ben a nagy Kazinczy-vállalkozás első kötetének sorozatszerkesztői előszavában leszögezte, immár az elektronikus kiadás a fontosabb igazodási pont, mert lényegesen többre képes, mint elődje: „Elektronikusan sokkal inkább megcélozható valamiféle teljesség mind a szöveg- és dokumentumanyag, mind az egyes művek változatainak közlésében, mint a könyvformában, továbbá az elektronikus felület az igazán adekvát a bonyolult összefüggések láttatásához a szövegváltozatok és a magyarázatok terén egyaránt. Mindennek a tanulságait azonban már a papíralapú kiadásban is érvényesítjük.”<sup>5</sup> Itt jól látható, hogy az átmenet műve kezdetől előre nézett, már a digitális-elektronikus irodalomtudomány paradigmája jegyében igyekezett dolgozni. Vagyis Debreczeni már a *Kazinczy Ferenc Művei* sorozat egészét át akarta vinni a túlsó partra, ezt pedig már nem vihette át fogában tartva egymaga, mint Nagy László emlékezetes versének hőse a szerelmet, az átmentéshez fáradságos hídépítés, ehhez meg jól szervezett közösségi összefogás kellett. Igaz, a magyar irodalomtudomány digitális megújításáért más intézményekből mások is sürgölődtek hasonló közösségi hídépítéseken: sokat tett a hálózati kritikai kiadások létrehozásáért az ELTE Bölcsészettudományi Karán Horváth Iván, az Irodalomtudományi Intézet digitális módszertani kultúrájának megalapozásáért Kecskeméti Gábor, az MTA Könyvtár állományának digitalizációjáért Monok István, a magyar irodalomtudomány „DigiPhil” (digitális filológiai) portáljának kialakításáért a Petőfi Irodalmi Múzeumban Palkó Gábor, hogy csak néhányat említssek a legfontosabbak közül, s mindegyikük köré fiatalok sereglettek. Debreczeni Attila jórészt maga verbuválta debreceni központú, de más egyetemekről kiegészített munkaközösségét, részben ő is képezte őket, mint a sorozatot megkezdő *Pályám emlékezete*, majd a *Levelezés XXIV.* kötet (2013) és a *Magyarországi utak* (2015) sajtó alá rendezésével kitűnt Orbán Lászlót, vagy a *Szép Literatura* (2012) és a *Fordítások*

<sup>3</sup> Vö. DÁVIDHÁZI Péter, *A régi nagyok nyomában. Debreczeni Attila Toldy-díja alkalmából*, Irodalomismeret 2013/1., 109–112.

<sup>4</sup> DEBRECZENI Attila, *Bevezetés = KAZINCZY, Költemények*, II., 9–20, 9; DEBRECZENI Attila, *Csokonai költői életművének kronológiai rendje*, Akadémiai – Debreceni Egyetemi, Budapest–Debrecen, 2012, 13.

<sup>5</sup> DEBRECZENI Attila, *Kazinczy Ferenc műveinek kiadása elé = KAZINCZY Ferenc, Pályám emlékezete*, s. a. r. ORBÁN László, Debreceni Egyetemi, Debrecen, 2009, 11. (*Kazinczy Ferenc művei*)

Bessenyeitől Pyrkerig (Borbély Szilárddal, 2009) kötetein edződött Bodrogi Ferenc Mátét, vagy az *Erdélyi levelek* (2013) sajtó alá rendezésére vállalkozott Szabó Ágnes. Érett szakemberek is csatlakoztak hozzájuk egy-egy kötet erejéig, mint Szilágyi Márton, akinek gondozásában valóságos feltündököl a *Fogságom naplója* (2011), vagy Czibula Katalin és Demeter Júlia a *Külföldi Játsszósín* (2009), illetve Soós István a *Levelezés XXV.* kötetének (*Hivatali levelek*, 2013) kiadásával. Mint ilyenkor mindig, a közös munka során e csapat tagjainak alkalmuk nyílhatott egymástól is tanulni, sőt vezetőjüknek is tőlük.

Eredetileg a sorozatszerkesztői feladat megosztott Borbély Szilárd és Debreczeni Attila közt, a köteteket együtt jegyezték, majd Borbély 2014. február 19-én bekövetkezett tragikus halála után a 2015-ben megjelent *Magyarországi utak* már gyászkeretben tüntette fel a nevét, s azóta a nagy vállalkozás továbbvitele végképp Debreczenire maradt. Nem először került hasonló helyzetbe: a nemzedékekkel korábban, még Julow Viktor és Szilágyi Ferenc által elkezdett, 1975-től megjelenő *Csokonai Vitéz Mihály Összes művei* sorozatban végül ő rendezte sajtó alá a *Szépprózai műveket* (1990) és a *Levelezést* (1999), majd Borbély Szilárddal és Orosz Beátával a *Tanulmányokat* (2002), valamint Borbély Szilárddal, Orosz Beátával és Szép Beátával a *Feljegyzéseket* (2002), sőt Szilágyi Ferenc visszavonulása után előbb Szuromi Lajossal, majd egymaga végezte a sorozatszerkesztői feladatokat is, egészen a befejezésig és nyomában a Csokonai-kronológiát újragondoló monográfia kiadásáig (2012). Most, amikor a bölcsész tudományban új technikai vívmányok tesznek lehetővé korábban elképzelhetetlen csuda dolgokat, de azért a filológiai tenger egyetlen varázsütésre nemigen válik ketté, a Kazinczy-kutatásban ő az erős és kitartó Józsué, aki élcsapatával átvezet minket egy új ígért virtuálisan is bejárható földjére, s a *Költemények* új kiadása az a hatalmas szőlőfűrt, nem virtuális, hanem tapintható, szagolgható, sőt jóízűen ehető, amit már onnan hoztak nekünk mutatóba.

Vegyük hát kézbe, először méregessük egy kicsit, mielőtt megkóstolnánk, s gondolkozunk mérete óhatatlanul szimbolikus jelentőségén. Hiszen milyen kicsi ehhez képest a Kazinczy Ferenc *Eredeti poetai munkái* Bajza és Schedel gondozta 1836-os kiadása a maga 308 nem is tizenkettedrét, hanem tizenhatodrét (10×15 cm) oldalával! Sőt milyen kicsi még az Abafi Lajos kiadásának első két kötetét adó *Költemények* is 1879-ből, melynek ugyanekkora méretű oldalaiból az első kötetecskére 300, a másodikra 320 jutott. Igaz, 1998-ban Gergye László kritikai kiadása, a *Kazinczy Ferenc Összes költeményei* e mostanival azonos méretű tükörrel készült a *Régi magyar költők tára* XVIII. századi alsorozatában, de az csak egy kötet, mely a jegyzetekkel együtt 458 oldal, nem kevés, de a negyedét sem éri el az új kiadás 2157 (1146+1011) oldalának, amely bekötve már akkora térfogat, hogy megjelenésével azonnal helygondokat okoz bármely otthoni dolgozószoba polcain. Ugyanakkor ez a papírkiadás pdf-ként elfér egy pár centis pendrive-on két fájlban, így egy-két másodperc alatt átmásolható, amit Kazinczy éppoly kevésbé tudott volna elképzelni, mint hogy versei és a hozzájuk fűzött jegyzetek egyszer majd két ekkora kötetbe kerülnek és *ugyanakkor* ilyen gombostűfejnyi helyen is szállíthatók.

„Mindent a' mit dolgoztam, egy alakban szeretnék nyomtatva látni”  
Kazinczy végakarata és az új kiadás méreteinek szimbolikus jelentősége

Szinte biztosra vehetjük, hogy Kazinczy tisztában lett volna egy ilyen impozáns méretű és kiállítású összkiadás szimbolikus jelentőségével az ő kánonbeli helyét illetően, s föltehetőleg többek közt ezért is örült volna neki, egykori fiatal híveivel együtt. Hiszen 1831 tavaszán azt írta Toldynak, hogy nem szívesen venné, ha költeményei tizenkettedrét méretű kötetben jelennének meg, mert összes műveinek egységes és nagyobb, nyolcadrét köteteket szeretne: „[...] ez a' kiseded formátum is, melly szép lehet, 's kedves lehet, minekutána a' külföld példája után mi is behozánk, de nálam, ki mindent a' mit dolgoztam, egy alakban szeretnék nyomtatva látni, ez csak azért sem lehet, mert valaha Szallusztot és Cicerót is ki fogom adni, 's nagyobbak octávbán, Cicero-rendű betűkkel”.<sup>6</sup> Néhány hónappal később, augusztus 23-án meghalt, tehát az egységesen nagyalakú (azaz legalább nyolcadrét) összkiadás vágyát a kegyelet akár az ő végakaratainak is tekinthette. Toldy nyilván erre is emlékezett, amikor évtizedekkel később, 1858-ben, Kazinczy születésének 1859-re tervezett centenáriumát szervezve arról próbálta meggyőzni (bár végül hiába) a kiadás jogát birtokló Kazinczy Gábort, hogy az ünnepség „fő díszét, sőt a jelen generációra nézve alapját, vagy helyesben meggyőző erejét” a Heckenasttal ekkorra időzített reprezentatív összkiadás adná, és pedig nyolc kötetben, összesen „160–180 nagy 8r[ét]. ívnyi” szöveggel, 1000 példányban, előállításában pedig „azon imponáló fényel, mely azt megilleti, mely kivált ily alkalommal szinte mellőzhetetlen”, s hozzátette, hogy az ügy megértett „nemzeti jelentőségénél fogva” szerencsére Heckenast is „monumentális kiállítást akar, igen szép fehér vastag papírost, új öntetű betűket, nagyobb széleket mint a Tört. Tárnál, s egy m-mel szélesb columnákat”<sup>7</sup> vagyis minden paraméterében Kazinczy sugalmazandó jelentőségével arányos díszkiadást.

Véleményét Toldy hasonló formában többször megerősítette,<sup>8</sup> mások számára azonban kérdés lehetett, hogy a kiállítás monumentalitásával jelképezett autorizáció Kazinczynak pontosan melyik teljesítményével arányos. Hiszen például Arany biztosan nem a költői életművéhez társította volna, s Toldy centenáriumi beszédét hallván Tompának levélben ki is fejtette különvéleményét: „Kazinczyról azt mondja: első és legnagyobb lyricus, a mi – tisztelet a nagy reformator egyéb érdemeinek! – nem áll”.<sup>9</sup> Bár Arany itt némileg rosszul emlékezett, hiszen ünnepi beszédében Toldy csupán a Kazinczyt megelőző korok terméséhez viszonyított,<sup>10</sup> irodalomtörténetében pedig

<sup>6</sup> Kazinczy Ferenc Toldy Ferenchez, 1831. április 6. KAZINCZY Ferencz *Levelezése*, I–XXI., Váczy János, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890–1911, XXI., 522.

<sup>7</sup> Toldy Ferenc Kazinczy Gáborhoz, 1858. április 16. MTAK Kézirattár, M. Ir. Lev., 4-r., 126.

<sup>8</sup> Toldy Ferenc Kazinczy Gáborhoz, Pest, 1858. május 4. MTAK Kézirattár, M. Ir. Lev., 4-r., 126.; Toldy Ferenc Kazinczy Gáborhoz, 1858. június 20. MTAK Kézirattár, M. Ir. Lev., 4-r., 126.

<sup>9</sup> Arany János Tompa Mihályhoz, 1859. november 2. ARANY János *Levelezése (1857–1861)*, s. a. r. KOROMPAY H. János, Universitas, Budapest, 2004, 343. (*Arany János összes művei*)

<sup>10</sup> TOLDY Ferenc, *Futó pillantás Kazinczy Ferenc írói pályájára = Akadémiai emlékkönyv a Kazinczy Ferenc születése évszázados ünnepéről oct. XXVII. M. DCCC. LIX*, Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1859, 42.

Vörösmartyt emelte a világ első lírikusai rangjára,<sup>11</sup> az Arany-levelezés kiadásával (1888–1889) nagyobb nyilvánossághoz jutott értékítélet nem maradt visszhangtalan, sőt itt-ott követőre talált, akár kiáltó ellentmondások árán is, például amikor a Kazinczy életművének kutatásáért és főként levelézése nagyarányú kiadásáért minden idejét feláldozó Váczy János 1903-ban a *Magyar remekírók* című és *A magyar irodalom főművei* alcímű reprezentatív sorozat 7. köteteként kiadta a *Kazinczy Ferenc műveiből* című válogatást, amelyben a költeményeken kívül csupán a *Pályám emlékezete* kapott helyet, a sorozat klasszikus értékre utaló címei ellenére azt fejtegette előszavában, hogy Kazinczy mint költő „nem tartozik az első rangúak közé”, művészi fogékonysága rendkívüli, de ehhez „csekély alkotó erő párosul”.<sup>12</sup> Innen nézve a mára végképp nemzeti klasszikussá vált szerző sokműfajú írott hagyatékán és kulturális tevékenységén belül éppen költészetének megítélése máig problémákat rejteget, sőt fölélesztheti a kérdést, hogy a mostani, minden korábbinál még sokkal monumentálisabb kiadás kimondatlan értéksugallata pontosan minek szól. Mivel a formátum itt az egész könyvsorozaté, Kazinczynak nem csupán költészete értékét hivatott szimbolizálni, hiszen minden művét hasonlóan kitüntetett bánásmódban részesíti. Sokoldalú életműve hatalmas jelentőségét talán senki nem vitatná el tőle, azt azonban minden olvasó maga döntheti el, hogy itt a nyelvújító, műfordító, levelező, emlékirat-szerző, irodalomszervező (stb.) érdemeihez képest mekkora a ma kevésbé számon tartott költőé. Mi több, e kiadás módszerének egyik tétje éppen az, hogy sikerült-e megtalálnia azt a bemutatói nézőpontot, ahonnan feltárulnak e költészet elfeledett sajátosságai és mellőzött értékei.

*Mit tud az új módszertan, milyen elméleti újítások jóvoltából?*

*Szövegforrások és szövegidentitások elválasztása és hálózataik genetikus átvilágítása*

Debreczeni Attila itteni sajtó alá rendezői munkája és hozzá fűzött elméleti kommentárja akaratlanul igazolja A. E. Housman lassan egy évszázada megfogalmazott tételét, miszerint a szövegkritika igazán jó műveléséhez mindenekelőtt a gondolkodás képességére (*aptitude*) és hajlandóságára (*willingness*) van szükség, s ezeket sok minden kiegészítheti, de semmi nem pótolhatja.<sup>13</sup> Ennélfogva a *Költemények* genetikus kiadása a sorozat egészével együtt ékes cáfolata lehet minden olyan osztályozásnak, amely az irodalomtudományt egyfelől az alapkutatáshoz tartozó szövegkiadásokra, másfelől gondolatokat termelő elméleti és értelmezői művekre osztaná ketté, mintha bizony készülhetne jó kritikai szövegkiadás erős gondolati támasz nélkül, s mintha a szövegkritika története már eddig is nem gondolati paradigmák sorát használta volna, végül mintha az utóbbi évtizedek nagy genetikus szövegkiadásainak nem kellett volna új gondolati alapokat ásni sajátos módszertanuk-

<sup>11</sup> TOLDY Ferenc, *A magyar nemzeti irodalom története a legrégebb időktől a jelenkorig rövid előadásban*, II., Emich Gusztáv, Pest, 1868, 40.

<sup>12</sup> KAZINCZY Ferenc *Műveiből*, s. a. r., bev. VÁCZY János, Franklin, Budapest, 1903, 19., 20–21.

<sup>13</sup> HOUSMAN, I. m., 16.

hoz!<sup>14</sup> Minden valamirevaló irodalomértelmezésnek számot kell vetnie a maga sajátos elméleti problémáival,<sup>15</sup> s ugyanígy persze ma már egyetlen komoly filológus sem hiheti, hogy munkája az ilyesféle számvetést időben megelőzheti, azaz hogy elboldogulhat egy még elmélettől és értelmezéstől mentes biztonsági zónában. Innen nézve megnyugtató, hogy Debreczeni Attila már egy évtizede, a Kazinczy-kiadás első kötetének sorozatszerkesztői bevezetésében (2009), majd a Csokonai-kronológiát újragondoló monográfiában (2012) megismerttetett minket a nagy vállalkozáshoz kialakított fogalmak és elvek gondosan tisztázott rendszerével. Nyilván e jó előkészítésnek és a problémák azóta folyamatosan zajló továbbgondolásainak köszönhető, hogy most a *Költemények* kiadásának *Jegyzetek* című második kötetében a *Bevezetés* első néhány oldala a módszertani újdonságot rendkívül kiérleltlen össze tudja foglalni, mégpedig nemcsak általában a költemények kiadásának kívánalmaihoz, hanem kifejezetten Kazinczy költészetének keletkezés- és hatástörténeti sajátosságaihoz igazítva.

Ugyanis a sorozat egészének legalább két nagy rendezőelv állt rendelkezésére. Egyik, a *szövegforrás* alapú, a művek szövegének konkrét, fizikailag létező előfordulásait mutatja be külön-külön, egykori kontextusukkal és paratextuális kíséretükkel együtt, szövegforrásaik típusa szerint csoportosítva őket, vagy ha a kiadandó műnek volt egy hatástörténetileg döntően fontos szövegforrása, akkor azt az egyet véve alapul. Ezzel szemben a *szövegidentitás* alapú kiadás a genetikusan összefüggő szövegeket változataik ellenére ugyanazon virtuális mű megközelítéseinek tekinti, és noha már nem okvetlenül szeretné végső eredményként helyre is állítani ezt az ideális, fizikailag ebben a formában sohasem létező művet, mindenesetre kiemeli a hozzá tartozó szövegváltozatokat egykori, egymástól távoli szövegforrásaikból, azaz összegyűjti, egymás mellé teszi, és összetartozásukat megjelenítve, kronológiai, genetikai vagy egyéb összefüggésrendjük szerint adja ki őket. (Mellesleg, bármennyire találó mindkét fogalom elnevezése, érzek valami önkéntelen iróniát bujkálni abban, hogy épp a *különböző* szövegforrások merő *hasonlósága* alapján összetartozónak felfogott művek együttesét nevezzük *szövegidentitásnak*.) Érdemes megfigyelni, hogy mennyivel fejlettebb már *szövegforrás* és *szövegidentitás* e következetes fogalmi megkülönböztetése is annál, ahogyan a hagyományos filológia, sőt gyakran a modern irodalomelmélet is „a művet” emlegette, nem törődve azzal, hogy hol egy szövegforrást, hol egy szövegidentitást lehet érteni rajta, sőt nemegyszer találmokra bármelyiket vagy akár mindkettőt. Elektronikus kiadásban ezt a kétféle, szövegforrás, illetve szövegidentitás alapú elrendezési lehetőséget már egyszerre (a majdani olvasó tetszőleges választására bízva) is meg lehet valósítani, a papíralapú kiadás azonban közülük csak egyet érvényesíthet igazán, a másikat legfőljebb másodlagosan és részlegesen. Debreczeni Attila számára tehát az volt a nagy kérdés, hogy a két fő rendezőelvből és azok alváltozataiból melyik illik leginkább Kazinczy verseinek keletkezéstörténeti és hatástörténeti sajátosságaihoz.

<sup>14</sup> Vö. DÁVIDHÁZI Péter, *A hatalom szétosztása. Klasszikus, modern és posztmodern a szövegkritikában* = Uő., *Per passivam resistentiam. Változatok hatalom és írás témájára*, Argumentum, Budapest, 1998, 209–225.

<sup>15</sup> KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Megértés – történés – létesülés. A tudományos irodalomértelmezés dilemmáiról = Megértés és megértetés. A magyarázat a bölcsészettudományokban*, szerk. TOLCSVAI Nagy Gábor, Gondolat, Budapest, 2017, 13–37.

Mint minden igazán jó megoldás, Debreczeni Attila válasza már a problémafeltáró kérdés megfogalmazása és ennek fényében a sajátos szövegkiadói helyzet világos felismerése nyomán szinte kézenfekvőnek látszik, legalábbis utólag. Abból indult ki, hogy Kazinczy verseinek egyáltalán nem volt összkiadása költőjük életében, s kéziratban sem maradt fenn ennek tervezett anyaga, az életében megjelent vagy levélben terjesztett források pedig szétszórtak, jellegükben különbözőek, de hatástörténetileg mondhatni egyaránt jelentősek. Így bizonyos szövegkritikusi választások eleve kiesnek: sem egyetlen hajdani gyűjtemény biztos alapra támaszkodó forráskiadására nincs lehetőség, sem az egészre vonatkozó feltételezett szerzői szándék (mégoly bizonytalan) utólagos megvalósítására. Jó esély marad azonban a források teljes készletét használva egy olyan genetikus kiadásra, amely szövegforrás alapú, de a fennmaradt változatokat egyenrangúként kezeli, azaz nem tekinti őket sem egy létrejött, sem egy ideális végső állapot még tökéletlen előhírnökeinek, és bár összefüggésüket feltárja, nem akarja őket egyetlen kitüntetett, egyedül és végérvényesen hitelesnek tekintendő változattá egyesíteni. „Kazinczy költeményeinek jelen kiadása tehát szövegforrás-alapú kiadás, amely nem tekinti érvényesnek az egyetlen ideális főszöveg megalkotásának kényszerét. [...] A források egyenként fontosak, s együttesen reprezentálják Kazinczy költészetét, kiadásuk így együttesen, ebben a differenciált formában látszik indokoltnak.”<sup>16</sup>

Ennél azonban szerencsére többet kapunk. Miközben ugyanis a szövegforrásokat itt általában egymástól távolra szakadva, a szövegforrás-csoportok egykori rendje szerint olvashatjuk, a sajtó alá rendező arról is gondoskodott, hogy ezekből tetszésünk vagy kutatói céljaink szerint összeállíthassuk magunknak egy-egy szövegidentitás szövegváltozatait vagy egész változástörténetét, illetve egy-egy másféle (kronológiai vagy genetikus) összesített rendet is meg tudjunk alkotni, mégpedig az ehhez rendelkezésünkre bocsátott segédeszközök, főként a szövegforrások és a szövegidentitások mellé adott azonosító számok használatával. Nélkülözhetetlen szolgálatot tesznek e számok, mert az egyes versek címe szövegforrásonként gyakran megváltozik vagy éppen megszűnik, s a változatokat egyenrangúnak tekintve már egyiknek a címét sem tekinthetjük illetékesnek az összes többi jelölésére. (Módosultan és más kritikátörténeti helyzetben, de itt mintha föléledne az Új Kritika hajdani elve, miszerint minden változtatás, ha mégoly csekély is, elvileg új művet hoz létre, és ezért külön szöveggént tanácsos kezelni.) Elméleti gyökereinél ragadva meg a különbséget: egy szövegforrásnak eredetileg volt vagy nem volt címe, s ebben a kritikai kiadásban ennek megfelelően van vagy nincs neki, s ha több szövegforrásnak azonos a címe, akkor megkülönböztésükhöz az utólag kapott sorszám jól jöhet; ellenben egy szövegidentitásnak eleve nem is lehetett eredeti címe, mert a szövegidentitásokat egy-egy gondolati művelettel a sajtó alá rendező (vagy más szövegkritikus) hozza létre, konkrét anyagi megvalósulásként korábban nem léteztek, így a szám, amellyel ellátták őket, egyetlen megkülönböztető eszközként nélkülözhetetlen az áttekintésükhöz, egyúttal pedig jelzi utólagosan képzett mivoltukat. Mindez pontosan megfelel annak a kétféle létmódnak, amely Debreczeni Attila találó észrevétele szerint egyébként is mindig jellemző az

<sup>16</sup> DEBRECZENI, *Bevezetés*, II., 9–10.

egy-egy szövegforrásokra, illetve ezek egymás közti összefüggéseire: „[...] a szövegforrásnak elemi adottsága, hogy fizikailag hol, mely más források sorában és egyéb paratextuális elemek által körülvéve helyezkedik el, míg a kronológiai és a genetikus összefüggésrend származtatott, csak mint kutatási eredmény épül a szövegforrás köré”;<sup>17</sup> de persze (hadd tegyem hozzá) ebből nyilván nem következik, hogy önmagában véve egy szövegforrás mindenestül elemi adottságok összessége volna, és ne szorulna értelmezésre.

Könnyű belátni, hogy mindez csakugyan mennyire illik Kazinczy költészetéhez és akár saját idevágó elveihez. Tudjuk, hogy ő maga sem kronologikus rendben adta volna ki verseit, ha rajta múlik. Toldy a versek kötetbe foglalásához időrendet javasolt,<sup>18</sup> Kazinczy azonban ezt mint korabeli német kiadói szokást a maga ízlésével ellenkezőnek vallotta, s inkább versei legtökéletesebb (akár utólagos) kidolgozásaiból, műfajok szerinti csoportosításban akarta volna megkomponálni költői életműve összefoglalását, „a’ hogy a’ bokrétaöntő a’ maga virágait: – oda mindenikét, a’ hova őket a’ hely kívánja”,<sup>19</sup> azaz a kötet egészében ugyanúgy a szerkezeti helyénvalóság normájához akart igazodni, ahogy az egyes verseken belüli mozzanatok dolgában. Igaz, amikor a fiatalok azt vetették a szemére, hogy utólagos változtatásaival ront versei korábban már megjelent szövegén,<sup>20</sup> védelmébe vette a módosításokat, mondván, hogy a korábbi ügyis olvasható marad („a’ ki látni akarja mint volt elébb, tekintsen a’ régiebb Kiadásba”), de hozzátette, hogy ő is csak akkor védené a későbbi változatot, ha jobb, mint az előző, „mert a’ hol az ront, el kell lökni az igazított helyeket”,<sup>21</sup> vagyis eszerint ő sem érvényesítette volna gépiesen az *ultima manus* elvét.

Debreczeni kiadásának érveket sem kell felvonultatnia az *ultima manus* ellen, ugyanis egyik alaptétele már eleve kizárja az utolsó változat egyeduralmát: a genetikus kritika szelleméhez híven ő a változatok egyenrangúságát hirdeti, mégpedig (ha jól értem) függetlenül azok esztétikai értékétől, hatástörténeti jelentőségétől vagy a szerző saját preferenciáitól. Ehhez logikusan illeszkedik, hogy fogalomkészletében rendre *szövegalkulás* és *alakulástörténet* szerepel a szokásosabb *szövegfejlődés* és *fejlődéstörténet* helyett, nyilván azért is, mert az utóbbiak kimondva-kimondatlanul sugallnák az egyre fejlettebbé, sőt talán egyre jobbá válás képzetét. Ahogy már 2009-ben, a sorozat első kötetének bevezetőjében előrebocsátotta: „A genetikus szemlélet alkalmazása azt jelenti, hogy a kiadás a szövegalkulás bemutatására törekszik, a változatok egyenrangúságának elve alapján, s nem egy változat kiemelésére vagy egy sohasem létezett szövegállapot konstruálására”<sup>22</sup>. Összhangban a szövegforrás alapú kiadással és a változatok egyenrangúságával (és tegyük hozzá: különálló szövegük épségének mindenkorai tiszteletben tartásával), ez a kiadás tartózkodik a genetikus

<sup>17</sup> *Uo.*, 10.

<sup>18</sup> Toldy Ferenc Kazinczy Ferenchez, 1830. március 15. Kazinczy *Levelezése*, XXI., 251.

<sup>19</sup> Kazinczy Ferenc Toldy Ferenchez, 1831. április 6. *Uo.*, 521.

<sup>20</sup> Vö. Toldy Ferenc Kazinczy Ferenchez, 1827. október 1.; Toldy Ferenc Kazinczy Ferenchez, 1827. december 29. (KAZINCZY *Levelezése*, XX., 365, 443.)

<sup>21</sup> Kazinczy Ferenc Toldy Ferenchez, 1831. április 6. = KAZINCZY *Levelezése*, XXI., 522.

<sup>22</sup> DEBRECZENI, *Kazinczy Ferenc műveinek kiadása elé*, 12.

kiadásokra Gabler *Ulysses*-kiadása óta jellemző *szinoptikus* elrendezéstől,<sup>23</sup> akár csak a kinyitott könyv egymás mellett látható oldalainak egyikén, s nyilván nemcsak azért, mert a szövegidentitás versformáját ez megbontaná, hanem azért is, mert az egyes szövegforrásokat is szétdarabolná. Ehelyett Debreczeni a genetikus kiadásoknak azt a szokatlan útját választotta, amely versek (és főként egy viszonylag nem nagy terjedelmű költői életmű) esetén járhatónak ígérkezett, de például sok javítgatással írt regények vagy akár nagyobb epikus költemények esetében nem volna az, s különösen illik éppen Kazinczy sokféle (levélbeli, archivált, nyomtatott) forrásban és változatokban fennmaradt, de szerzői összkadáshoz nem jutott verseihez: minden szövegváltozatot külön-külön, a maga sértetlen egészében, sőt egykori szövegkörnyezetével együtt közöl, s a belőlük kibontható genetikus alakulástörténet részletes tanulmányozásához a kötet eligazító apparátusával nyújt segítséget. Nyilván a szövegforrások egyenkénti bemutatására utal a jelzős szerkezet, miszerint ez a kiadás „differenciált formában”<sup>24</sup> közli őket; ennek alapján a genetikus kiadások így létrejött egész alfaját indokolt lenne *differenciált* elrendezésűnek nevezni, mely annyira más, mint a szövegstádiumokat apróra vágó, majd összerakva írásfolyamatként bemutató *szinoptikus* (értsd: együtt láttató) elrendezés, hogy lényegében *ellentéte* annak.

„Nem botol a' ki helyén tudva 's akarva botol”  
A Soloecismus esete a genetikus kiadás szövegközlésével  
és magyarázó jegyzetével

Egyetlen fontos költemény példáján bemutatható, hogy az új kiadás az eddigieknél mennyivel többet hoz felszínre a költemények szövegváltozataiból és azok eredeti kontextusából, jegyzetei és táblázatai által mennyivel gazdagabb viszonyhálózatukat tudja bemutatni, s a magyarázatok funkciójának hallgatóságos szűkebbre vonásával mennyivel lényegre törőbb, gazdaságosabb, bár helyenként talán már túlságosan is kevés irodalomtörténeti segédanyagot társít egy-egy szöveg egészéhez vagy értelmezési szempontból kényes pontjaihoz.

Eddig a *Soloecismus* című epigrammát többnyire csak a *Tövisék és virágok* (1811) kiadásából szokták idézni:

Hogy soloecisszállok, nevet Ordosi. Kába, nevens bár!  
Nem botol a' ki helyén tudva 's akarva botol.

Aki eddig ennek keletkezéstörténetére és szövegváltozataira volt kíváncsi, akár nem szakmabeli olvasóként, akár (mint én) egy készülő irodalomtörténeti munkához, an-

<sup>23</sup> Vö. KELEVÉZ Ágnes, *A keletkező szöveg esztétikája. Genetikai közelítés Babits költészetéhez*, Argumentum, Budapest, 1998.; MADÁCH Imre, *Az ember tragédiája. Drámai költemény. Szinoptikus kritikai kiadás*, s. a. r., jegyz. KERÉNYI Ferenc, írásszakértő WOHLRAB József, Argumentum, Budapest, 2005.; S. VARGA Pál, *Textológiaiak között. Az ember tragédiája: szinoptikus kritikai kiadás*, Holmi 2006/3., 410–421.; KOSZTOLÁNYI Dezső, *Édes Anna*, szerk., jegyz. VERES András, s. a. r. JÓZAN Ildikó és mások, Kalligram, Pozsony, 2010.; TÓTH Réka, *A szöveggenetika elmélete és gyakorlata*, Debreceni Egyetemi, Debrecen, 2012.

<sup>24</sup> DEBRECZENI, *Bevezetés*, II., 9–10.

nak a korábbi összkiadások – köztük Gergye László kritikai kiadása – nem segítettek, saját kutatást kellett végeznie, s főként a Váczy János gondozásában megjelent levelezés kötetéből összeszednie a szövegváltozatokat, kiegészítve a másutt találhatóakkal. Így tulajdonképpen a szélesebb olvasóközösség számára ez az egyetlen szövegforrás lett „a” *Soloecismus* című vers, hallgatóságosan ez vette át a szövegidentitás összes szövegforrásának szerepét, feledésre ítélve őket, sőt egyúttal ez kapta meg a már minden szövegváltozat fölöttinek elképzelt végső mű normatív státusát. Pedig így jó néhány további, szép és érdekes változat hullott ki a rostán, sokatmondó különbségeikkel és összefüggéseikkel együtt, amelyek nélkül sok jellemző színt nem vehetnénk észre Kazinczy költészetében. Igaz, az ide tartozó szövegváltozatokat a mostani kiadás sem egymás mellett közli, hanem szövegforrásaik rendjében, azaz egymástól messzire elszakítva, de a közös szövegidentitásuk sorszáma (104.) alapján viszonylag könnyen összekereshetők a kötetből, majd szövegforrásaik számának sorrendjében egymás alá írva kényelmesen tanulmányozhatók. Tekintsük át a 104. számú szövegidentitást immár egyetlen kötetből kigyűjtendő szövegváltozatait:

[82.] Soloecismus.  
Hogy soloecizállok, nevet Ercselyi. Kába, nevens bár!  
Nem bukik a' ki helyén 's tudva 's akarva bukik.  
suo loco.

[91.]  
Hogy solecizállok, nevet Irnyaki. Kába, nevens bár,  
Nem bukik a' ki helyén, 's tudva 's akarva bukik.  
(suo loco)

[108.] SOLOECISMUS.  
Hogy solecizállok nevet Irnyaki. Kába, nevens bár.  
Nem bukik a' ki helyén (suo loco) 's tudva 's akarva bukik.

[116.]  
Hogy soloecizállok nevet Irnyaki. Kába, nevens bár!  
Nem bukik a' ki helyén (suo loco) 's tudva 's akarva bukik.

[583.] SOLOECISMUSZ.  
Hogy soloecisszállok, nevet Ordosi. Kába, nevens bár!  
Nem botol a' ki helyén tudva 's akarva botol.

[1183.]  
Hogy soloecisszállok nevet Ordosi. Kába, nevens bár;  
Nem botol, a' ki helyén s tudva s akarva botol.

Már csupán az így áttekinthető szövegegyüttesből, egyelőre a magyarázó jegyzet nélkül sok olyasmit lesűrhetünk, amit a korábbi kiadásokból nem, s ezek még akkor is segítik a kutatást, ha utána a magyarázó jegyzet olykor vajmi keveset vagy éppen semmit sem tesz hozzá. Összehasonlítván e szövegforrásaikból kiemelt, eredeti kontextusuk nélkül vizsgálható szövegváltozatokat, egyes ismétlődő, bár végül esetleg megszüntetett sajátosságaik nyomként szolgálhatnak, és érdemes megpróbálnunk őket eredetükig visszakövetni a két kötetben vagy szükség esetén messze túl rajtuk. Azonnal látjuk például, hogy a vers máig ismert címe nem volt minden szövegforrásban megadva, de kezdettől létezett, és alternatív cím láthatólag nem jött szóba; éppen ezért megakad a szemünk a talán árulkodó apróságon, hogy a *Tövisek és virágok* szövegváltozata mintegy az utolsó pillanatban szüntette meg a szöveg addig latinos írásmódját. Ez már önmagában is ösztönözheti az embert, hogy gyanakodni, majd kutatni kezdjen: honnan, föltehetőleg milyen latin forrásból vehette Kazinczy az itt főnévi és igei alakváltozatban egyaránt előforduló szót, s főként kinek melyik művéből, lehetőleg pontosan honnan vette az epigramma hozzá kapcsolódó alap gondolatát, forrásának szövegéből mit hagyott el, illetve mit tett hozzá, s változtatásai mire vallanak. Ugyanígy szembeötlő az *Ercselyi* > *Irnyaki* > *Ordosi* névhasználati sor; elgondolkodtat, hogy mit akart szolgálni a kétszeres változtatás, s végül milyen eredménnyel járt. Fontosabb lehet még a *bukik* > *botol* csere, ugyanis a kötet szerkesztés által többnyire összefüggő jelentésre törekvő Kazinczy számára itt a *Tövisek és virágok* előző epigrammájának (*A' kész írók*) táncmetaforáját („Béna vagy és tánczolsz, a' nyelvet nem tudod és írsz”) a *botol* nyilván jobban szolgálta, mint a *bukik*, ráadásul teljes összhangban e metafora ismétlődő megjelenéseivel Kazinczy nyelv- és költészetelméleti fejtegetéseiben. Hiszen a *Tövisek és virágok* tervezett második kiadásához (1816. január 7-én) írt bevezetésében ez foglalja össze, hogy „Újítani a' Nyelven csak annak szabad, [...] a' ki úgy ír, h[ogy] még szabadságait is, mint a' tánczoló Szép a törvé[nnyel] n[em] eggyező lépést, akár szorultságból tegye azokat, akár merő pajkosságból, Szép-ségek gyanánt vétetheti”;<sup>25</sup> majd három évvel később az *Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél* végén ugyanez sugallja, hogy mit szabad az írónak és mit nem: „Hamisan lépni a táncban csak annak szabad, aki táncolni igen jól tud, és akit a grácia láthatlanul lebeg körül”.<sup>26</sup> Szintén árulkodó, hogy Kazinczy az első négy szövegforrásban rendre mellékeli a vershez a „suo loco” kifejezést, az első kettőben mintegy magyarázatként a *helyén* szó alá írva, vagyis a vers szövegén kívül elhelyezve, a második kettőben a *helyén* után zárójelben a vers szövegébe ékelve, de ott is nyilvánvalóan nem a vers részeként (hiszen az epigramma ritmusát is szétvetné), hanem annak magyarázó kommentárjaként, hogy milyen értelemben használja a *helyén* szót. Már e magyarázó hozzátétel négyeszeri előfordulása jelzi, hogy a helyénvalóság mint norma mennyire fontos volt a kontextusra mindig fokozottan odafigyelő Kazinczy számára, de az utóbbi két változat közlési módja egyúttal azt is jelzi, hogy noha Debreczeni

<sup>25</sup> KAZINCZY Ferenc, *Tövisek és Virágok*. 1816. Jan. 27d. = Uő., *Költemények*, I., 1126.

<sup>26</sup> KAZINCZY Ferenc, *Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél* = Uő. *Válogatott művei*, s. a. r. SZAUDER Józsefné, vál., jegyz. SZAUDER József, I–II., Szépirodalmi, Budapest, 1960, II., 209. (*Magyar Klasszikusok*)

Attila természetesen egy pillanatra sem hiszi, hogy a zárójelbe tett „suo loco” a vers része, a szövegforrás alapú kiadás módszertani elve szerint úgy kell közölnie minden változatot, ahogy az adott szövegforrásban előfordult, még a legnyilvánvalóbban javítható esetekben is bármiféle emendálás nélkül, s az olvasónak kell rájönnie (mint egykor a szövegforrás címzettjeinek kellett), hogy ebből mi lehet része a vers szövegének, s mi nem.

Ugyanakkor e részben közvetlenül egymás mellé szerkesztett, részben az olvasó által a kötet távoli pontjairól összeválogatható vers- és kontextusanyag gazdagságához képest a vershez fűzött magyarázat túlságosan is szűkre szabott, a hagyományos magyar kritikai kiadásoknál bizony jóval kevésbé szolgálja ki az érdeklődő olvasót, legyen az laikus vagy szakmabeli. Ez némi csalódást okozhat a magyarázatok előre bocsátott elvi meghatározása után, mely (a második kötet bevezetésében) egyáltalán nem szólt várható szűkítésről, sőt nagyvonalúan azt ígérte, hogy egyrészt a vers egészére vagy nagyobb részére átfogóan vonatkozó „szöveges”, másrészt egy-egy sort vagy akár szót megvilágító „soronkénti” magyarázatokra számíthatunk, ha nem is mindig okvetlenül mind a kettőre, s hogy közülük az előbbi „a versszövegre vonatkozó tárgyi, háttér- és összefüggés-jellegű jegyzet”, ezért „minden olyan vonatkozás idekerül, amely az előző egységekben nem szerepel, azokba nem illeszkedik”, a soronkéntiek pedig „elsősorban tárgyi és nyelvi jellegűek, nevek, művek azonosítását tartalmazzák”, kiterjeszkedve „az összes közölt szövegforrásra, beleértve a versszövegekhez tartozó lábjegyzeteket és a margón elhelyezett kommentárokat”.<sup>27</sup> Megvalósulása esetén mindez nagyjából megfelelt volna az eddigi szokásnak, főként mert az egyes költeményekre vonatkozó „tárgyi, háttér- és összefüggés-jellegű jegyzet” ígérétehez nem társult olyan megszorítás, hogy (mondjuk) ezekre csak akkor és annyiban kerül sor, amennyiben a szöveg nyelvének elemi megértéséhez feltétlenül szükségesek, sem olyan feltétel, hogy ezekből csak akkor fogunk kapni valamennyit, ha a szakirodalmat még nem kell mozgósítani hozzá.

Másfelől azonban valamennyire védhető a szűkítés, mert épp az utóbbi évtizedekben vált egyre kétségesebbé, hogy érdemes-e, illetve mikor mennyire érdemes igazodni a hagyományos kritikai kiadások szokásos gyakorlatához, mely a szakirodalomból és a sajtó alá rendező saját kutatásaiból egyaránt merítve esetenként szinte tanulmányba illő (és nemegyszer inkább oda kívánckozó) adalékok tömegét ömlesztette magyarázó jegyzetté, nem tisztázva, hogy mire szolgál az erudíció kiáradása egy-egy olyan vers vagy műrészlet esetében, amelyet anélkül is érthetnénk. Igaz ugyan, hogy többet adni nem olyan káros, mint kevesebbet, s hogy ami magyarázatnak fölösleges, az irodalomtörténetileg még tanulságos lehet, de a jegyzetek túláradásának valahol mégiscsak gátat kellett vetni, s kétségkívül eljött az ideje szerepük újragondolásának, hiszen az elektronikus kiadás még tovább bővíti a csatolható magyarázatok technikai lehetőségét, s ha a bőség zavarában relevanciájuk kritériumai is eltűnnek, a kiadás nemcsak parttalanná szélesedik, hanem célja és ezáltal létjogosultsága is megkérdőjelezhető.

<sup>27</sup> DEBRECZENI, *Bevezetés*, II., 19.

Debreczeni Attila itt nem említi, de sorozatszerkesztőként kezdettől foglalkoznia kellett a jegyzetek tartalmi relevanciájával és terjedelmi arányaival, mégpedig a papíralapú és a digitális kiadás viszonyai közt egyaránt, most pedig a *Költemények* sajtó alá rendezőjeként láthatólag sokat küzdött ezzel a megkerülhetetlen problémával. Dilemmái és választásai a *Soloecismus* című verset is magában foglaló 104. szöveg-identitás magyarázó jegyzetében világosan kirajzolódnak. Íme a jegyzet:

#### Magyarázatok

*Soloecismus*, azaz szolecizmus: „A' Grammatica' törvényeivel és a' szokással meg nem eggyező szóllás. – Athenának egy gyarmatja (*colonia*) Soloe vagy Soli városban telepedett-meg. Sokára nyelvek sokban különbözött az anyanép' szóllásitól. Innen a' név.” (Kazinczy jegyzete a *Tövisek és virágokban*; vö. ehhez Csetri, 1990.)

*suo loco*: a maga helyén.

Ercselyi/Irnyaki/Ordosi: fantáziánevük.<sup>28</sup>

Ennyi az egész! Szűkre szabott, kétségkívül gazdaságos, s ránézésre talán úgy látszik, egy kétsoros epigramma magyarázata nem okvetlenül kíván többet. Elvégre a szolecizmus fogalmának itteni jelentéséhez aligha találhatnánk ideillőbb magyarázatot Kazinczy saját meghatározásánál és névtörténeti fejtegetésénél, a vers többi szavának megértéséhez nem kell segítség (bár a *Kába* itteni értelme valamelyest eltér a mai közkeletű jelentésétől), a *suo loco* fordítása kifogástalan, a nevek kommentárja lényegében igaz, legföljebb szűkszavúságában kissé egyszerűsít, hiszen például a valódi személynévként is használatos Ercselyi nem egészen ugyanaz a kategória, mint a beszélő névként eleve csúfondáros Irnyaki. Ellenben a hivatkozásokon már első pillantásra kiütököznék a bántó hiányok. Talán az még hagyján, hogy Kazinczy jegyzetének nem kapjuk meg pontos lelőhelyét a *Tövisek és virágokban*, elvégre ezt viszonylag könnyen kikereshetjük a vékonyka füzet eredetijében vagy hasonmás kiadásában. Kicsit már sajnálatosabb, hogy a „vö. ehhez” felszólítás után is csupán annyit kapunk eligazításul, hogy „Csetri, 1990.,” pedig ez Csetri Lajos többszáz oldalas könyvére utal (*Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*), amelyben a vonatkozó oldalszámok megadása híján szintén magunknak kell megtalálni a hivatkozott részt. (Még szerencse, hogy itt a névmutató nagyobb szerzők esetében műcímekre is utal, így esetünkben viszonylag gyorsan kideríthető, hogy Csetri a 65–66. oldalon hasonlítja az epigramma üzenetét a *Dayka élete* című Kazinczy-értekezéshez.) Igazán érthetetlen azonban, hogy ha már „vö.,” azaz „vesd össze”, akkor a gazdag Kazinczy-szakirodalomból miért csakis ezzel a kitűnő, de már bizony majdnem három évtizede publikált művel vessük össze a szolecizmus-motívumot, s miért ne még egy-két újjal is viszonyításul, köztük például Bíró Ferenc 2010-ben megjelent nagyszabású monográfiájának (*A legnagyobb pennaháború. Kazinczy és a nyelvkérdés*) idevágó érdekes fejtegetéseivel (365–368.; 463–464.), hiszen e releváns munka egészében is méltatlanul kimaradt a kötet utalásrendjéből. (Aligha enyhítő

<sup>28</sup> KAZINCZY, *Költemények*, II., 393.

körülmény, inkább a lappangó baj szövődmenyes tünete, hogy a jegyzetapparátus és kapcsolt bibliográfiája Bíró Ferenc egyetlen más munkájára sem utal, s a korszak jelentős kutatója még a névmutatóban sem szerepel, pedig Debreczeni Attila negyedszázaddal ezelőtt *Csokonai, az újrakezdések költője* című könyve bevezetőjében még azt írta, hogy leginkább Szauder József és Bíró írásai formálták szemléletét.<sup>29</sup> Ilyen újabb tételek hozzáadása legföljebb egy-két sorral bővítette volna e jegyzetet, ami még számos más vers jegyzetének hasonló megnövelésével együtt is elenyésző különbség a kötet úgysis hatalmas méreteihez képest.

Néha előfordul, hogy egy-egy költemény jegyzete ennél több és naprakészebb szakirodalmi hivatkozást tartalmaz, s ilyenkor még jobban sajnálhatjuk, hogy ez inkább kivétel, mint szabály. Például *A vallástalan* jegyzetének listája Szauder József tanulmányától Mezei Márta majd Pál József munkáin át egészen Debreczeni Attila saját könyvéig terjed, s lám, mégis kényelmesen elfért pár sorban: „(I. Szauder József: *Kazinczy útja a jakobinus mozgalom felé*, in uő: *A romantika útján*, Bp., 1961., 115–141.; Mezei, 1987–88., 237–270.; Pál, 1989., 85–119.; Debreczeni, 2009., 389–406.)”<sup>30</sup> sőt ehhez még az egész kötet rövidítéseinek feloldása (II., 907–909.) sem több összesen néhány oldalnál. Éppen ezért indokolhatatlanul nagy a különbség e kivételező bánásmód és a *Soloecismus* viszonyításul idézett magyarázó jegyzete között. Igaz, *A vallástalan* jegyzete hozzáteszi, hogy „Kazinczy e töredéke témája miatt kitüntetett szerepet kapott az utóbbi mintegy fél évszázad értelmezéseiben”,<sup>31</sup> ami a felsorolt szakirodalmi tételek hátterét jól megvilágítja, de aligha indokolhatná más versek elhanyagolását, hiszen azok nem kevésbé voltak vagy majd lehetnek fontosak, még ha maga a sajtó alá rendező esetleg kevésbé foglalkozott is velük kutatásaiban. Egy ilyen jelentős kritikai kiadás szemhatárát ezen a téren sem zárhatják le a múltbeli kutatások témái, hanem újakra fogékonyan a jövőbeliek választási lehetőségeit is szolgálnia kell. Nehéz elhessegetni a gyanút, hogy *A vallástalan* esetében azért kaphatunk bőkezebb hivatkozási választékot, mert ezzel Debreczeni Attila maga is foglalkozott, így ennek szakirodalmát naprakészebben ismerte. Nyilvánvaló, hogy egyetlen kritikai kiadás szerkesztőjétől sem várhatjuk el, hogy előzőleg az adott szerző minden versét egyforma tüzetességgel tárja fel saját publikációiban, de az már baj, ha az ebből származó hiányokat a szakirodalmi hivatkozások nem tudják pótolni, vagyis a magyarázó jegyzetek nem mindig hagyják szóhoz jutni a kutatói közösség felhalmozódott eredményeiből az épp leginkább relevánsakat, s meglátszik rajtuk összeállítójuk kutatásainak természetes egyenetlensége.

Példánk, a *Soloecismus* (és az egész 104. szövegidentitás) hajdani utalásrendjéből egy rendkívül fontos mozzanat sikkad el amiatt, hogy ígérete ellenére a „szöveges magyarázat” itt *nem* tartalmazza átfogóan „a versszövegre vonatkozó tárgyi, háttér- és összefüggés-jellegű”<sup>32</sup> tudnivalókat, s nem utal a megfelelő szakirodalomra sem, amely ezt már kikutatta. Seneca ide tartozó levelének kulcsmondata vagy a rá való utalás a *Jegyzetek* egész kötetében nem fordul elő; ez a vershez egykor nagyon szorosan

<sup>29</sup> DEBRECZENI Attila, *Csokonai, az újrakezdések költője*, Csokonai, Debrecen, 1993, 14.

<sup>30</sup> KAZINCZY, *Költemények*, II., 152.

<sup>31</sup> Uo.

<sup>32</sup> DEBRECZENI, *Bevezetés*, II., 19.

hozzátartozott „háttér- és összefüggés jellegű” vonatkozás sajnálatosan hiányzik a magyarázatokból, különösen azért, mert e kiadásban nincs külön keletkezéstörténeti jegyzet, aminek a senecai eredet bemutatása természetesen része lehetett volna. Itt semmi nem figyelmezteti az olvasót, hogy e versnek bármi köze volt Senecához, pedig erről az előző kritikai kiadás olvasója még legalább közvetve értesült, amikor ott a vershez csatolt *Magyarázatok* teljes egészében idézte Kazinczy hosszú bevezető kommentárját, mely az epigrammák tervezett újrakiadása (1816) számára készült, és első mondataiban szorosán erről szólt: „A’ mit az Ep[i]g[ramma]tista a’ pentameterben mond, az egész[e]n [me]ggyez[i]k Seneca szavaival: »Gram[maticus] (t. i. a’ Szépíró, nem a’ Gram[matica] Írója) non erub[escet] sol[oecismo] si sci[ens] f[ecit].« Az Isk[olák] is azt tanítják, h[ogy] a’ Szép Író ha t. i. az, szabad hat[almas] ura ,s t[örvény]sz[abója] a’ Ny[elvn]ek, holott a sovány Gram[maticus] (azaz, az olly Ny[elvt]anító, a’ ki n[em] Sz[épíró] is egysz[ersmin]d) annak cs[ak] örje, rabja”.<sup>33</sup> Igaz, hogy ez a *Tövisek és virágok*hoz képest néhány évvel későbbi önértelmezés, de tudjuk, hogy ezt Kazinczy Senecától már jóval korábban, majd később is gyakran idézte.<sup>34</sup> Igaz, hogy Kazinczy bevezetőjének több oldalra rúgó szövegét Debreczeni Attila a *Költemények* I. kötetében Kazinczy feljegyzései között (a 1126–1128. oldalon) egészében közli, de ott semmi nem utal e részlet önmagán túlmutató jelentőségére, s aki éppen a *Soloecismus* című versre, illetve az egész 104. számú szövegidentitásra kíváncsi, az sem az I. kötet idevágó szövegforrásainál, sem a II. kötet vonatkozó jegyzeteinél nem találkozhat vele. Pedig ez nem esetleges hiba, hanem szisztemikus (rendszerszintű), hiszen egy szövegforrás alapú genetikus kiadásnak már csak saját alapszabálya értelmében is újra közölnie kellett volna Kazinczy bevezetőjének e mondatait, mégpedig pontosan annál a (jelen kiadásban 1183. számú) versváltozatnál, illetve szövegforrásnál, amelyre utaltak, s amely ugyanabból a kéziratosságból származott, mint a bevezető, vagyis amelynek e kiemelt mondatok egykor ugyanúgy magyarázó paratextusául, kísérő szövegéül szolgáltak, mint egy-egy levélben küldött versnél az adott levélszöveg vonatkozó fejtegetései.

Seneca kulcsmondatát Kazinczy feltűnően gyakran idézte, nem csupán ennél a versnél szánt neki fontos szerepet, ezért elég meglepő, hogy már az előző kritikai kiadás (1998) sem kereste meg pontos lelőhelyét Seneca műveiben. Időközben (2004) egy monográfia csöndben pótolta e mulasztást, a szóban forgó részletnek nemcsak eredeti helyét azonosítva, hanem gondolati hagyományának későbbi jelentőségére is előrepillantva a magyar költészetelméletben.<sup>35</sup> Mint kiderült, Luciliushoz írott 95. levelében Seneca annak példái közt emlegette a „soloecismus” problémáját, hogy különböző szakmák más-másképpen ítélik meg a szándékosan, illetve szándékolatlanul elkö-

<sup>33</sup> KAZINCZY Ferenc, *Tövisek és Virágok*. 1816. Jan. 27d. = Uő., *Költemények*, I., 1126.

<sup>34</sup> Kazinczy a következő leveleiben idézi Senecától a fent említett részletet: Kozma Gergelynek, 1802. december 1.; Budai Ezsaiásnak, 1805. március 31.; Döbrentei Gábornak, 1808. március 23.; Szentgyörgyi Józsefnek, 1809. október 23.; B. Retzer Józsefnek, 1816. március 27.; Gr. Majláth Jánosnak, 1818. május 31.; Pápay Sámuelnek, 1818. május 31.; Kis Jánosnak, 1818. június 1. KAZINCZY *Levelezése*, II., 514.; III., 309., 373.; VII., 33.; XIV., 81.; XVI., 49., 54.

<sup>35</sup> DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Akadémiai–Universitas, Budapest, 2004, 107–115.

vetett hibákat. „Grammaticus non erubescet soloecismo, si sciens fecit, erubescet, si nesciens; medicus si deficere aegrum non intellegit, quantum ad artem, magis peccat quam si se intelligere dissimulat. At in hac arte vivendi turpior volentium culpa est.”<sup>36</sup> (Németh András fordításában: „[...] a grammatikus nem pirul a *soloecismus* miatt, ha tudatosan követi el, pirul, ha tudatlanul. Az orvos, ha nem veszi észre, hogy a betege haldoklik, ami a mesterséget illeti, nagyobbat vét, mintha leplezné, hogy tudja. Az életnek ebben a mesterségében [a filozófiában] viszont rútabb a szándékolt vétek.”)<sup>37</sup> Ebből világosan kirajzolódik, hogy Kazinczy maga is elfeledkezik valamiről, amikor azt állítja, hogy „mit az Ep[i]g[ramma]tista a’ pentameterben mond, az egész[e]n [me]ggyez[i]k Seneca szavaival”, ugyanis Seneca szavai szerint a grammatikus nyelvi szabadságának határa a „sciens” (tudva), illetve „nesciens” (nem tudva) elkövetett idegenszerűség közt húzódik, ami Kazinczy számára is olyan fontos, hogy egyes levélbeli idézeteiben (Gr. Majláth Jánosnak, 1818. május 31.; Kis Jánosnak, 1818. június 1.) csupa nagy betűvel írja a SCIENS és NESCIENS szavakat, ámde versében ennek csak a „tudva” vagy legföljebb a „tudva s akarva” felel meg, s elébük a vers minden változatában rendre betoldja, hogy „helyén”, összhangban a költői nyelv rá jellemzően kontextualista felfogásával. Ez önmagában is fontos költészetelméleti fejlemény, amely megerősíti Seneca más vonatkozásokban már tárgyalt szerepét Kazinczy világszemléletében,<sup>38</sup> kritikátörténeti jelentőségét azonban tovább növeli, hogy ehhez hasonló gondolatokat később Arany János kritikusi örökségében látunk kibontakozni, ott majd a „sed non his erat locus” horatiusi intelmétől a szerkezeti helyénvalóság kontextualista normáin át<sup>39</sup> a majdani strukturalizmus megsejtéséig és megalapozásának úttörő kísérletéig.

Fogas kérdés, hogy mindezekből mennyit kérhetünk számon az új kritikai kiadás jegyzetén, s a már készülő elektronikus változatnak mennyit tanácsos hasznosítania, azaz hol kellene meghúzni a szükséges magyarázatok jövőbeli határát. Nem állítom, hogy a soronkénti magyarázatnak a *tudva* szónál okvetlenül jeleznie kellett volna, hogy ez a senecai *sciens* leszármazottja. Hisz még ha e szót utalásnak tekintjük is a versben (Kazinczy annak tekintette, de ez a mai olvasót nem kötelezi), akkor sem bizonyul olyan fajtájú utalásnak, mint azok a tudós hivatkozások („learned references”), amelyekkel olvasás közben mindenképp kezdenünk kell valamit, mert figyelmen kívül hagyásuk érthetetlené tenné a vers szövegét. Utalásként inkább úgy viselkedik, mint a kifejezéskénti bedolgozások („phraseological adaptation”), amelyek felismerése és azonosítása nem feltétlenül szükséges ahhoz, hogy az illető versrészletnek és a vers egészének valamiféle alapszintű („basic”) értelmet adhassunk.<sup>40</sup> Ráadásul a világ is

<sup>36</sup> Lucius Annaeus SENECA, *Ad Lucilium epistulae morales*, ford. Richard M. GUMMERE, I–III, William Heinemann – Harvard University – G. P. Putnam’s Sons, London – Cambridge – New York, 1925–1934, III., 62. (c. 9.)

<sup>37</sup> Lucius Annaeus SENECA *Prózai művei*, I–II., utószó, jegyz. TAKÁCS László, ford. BOLLÓK János és mások, Szentzár, Budapest, 2002, I., 467.

<sup>38</sup> Vö. MEZEI Márta, *Kazinczy világnézeti problémái*, ItK 1987–88., 237–270.

<sup>39</sup> ARANY János, *Irányok; Költemények; Gyöngyösi István* = Uő., *Prózai művek*, II., 1860–1882, s. a. r. NÉMETH G. Béla, Akadémiai, Budapest, 1968, 162., 191–192., 214., 431.

<sup>40</sup> Vö. Gregory MACHACEK, *Allusion*, PMLA (122) 2007/2., 526–527.

sokat változott: Kazinczy még számíthatott arra, hogy tanult olvasói, Budai Ezsaiástól Szentgyörgyi Józsefen át Dessewffy Józsefig, ismerik, maguk is használják, és ezért olyan kevésből is megértik utalását, hogy a neologizmusok jogáról tanakodó levelezésükben a latin mondat idézésekor Seneca nevét sem kell említeniük;<sup>41</sup> ma már erre nem számíthatunk. Mivel tehát a vers szóban forgó sorának utólag maga Kazinczy feleltette meg Seneca tételét, s ezt már a vers megírása előtt is többször idézte mérvadó szabályként, a mai körülmények közt egy ilyen bőségtől kritikai kiadás soronkénti magyarázó jegyzete bizony megtehetné volna, hogy a *tudva* szóhoz előzékenyen hozzáfűz egy-egy „vö. Senecánál” és „vö. Kazinczynál” hivatkozást. Sőt, mivel Kazinczy a *helyén* szó betoldásával sajátos módosítást hajtott végre, s az így átdolgozott tételt ő mind költészetében, mind költészetelméletében rendkívül fontosnak tartotta, ráadásul hasonló gondolatok később is (például éppen Arany Jánosnál) kiemelt szerepet kapnak a magyar irodalomkritika történetében, az új kritikai kiadás átfogó szöveges magyarázó jegyzete egyrészt jól tette volna, ha utal Seneca tételére és annak eredeti leőhelyére, másrészt szintén hivatkozhatott volna a verssel foglalkozó későbbi (Csetri utáni) szakirodalom releváns tételeire. Elvégre egy ekkora és ilyen korszerű kritikai összkiadástól elvárható, hogy nemcsak újfajta szolgáltatásokat nyújt, hanem a bevált régiók kínálatában sem ad indokolatlanul kevesebbet szakmai elődeinél, s ehhez az addigi kutató nemzedékek gyűjtötte ismeretekből célszerűen válogatva az olvasói rendelkezésére bocsátja mindazt, ami segítheti az életmű sajátosságainak feltárulását. Miközben a digitális bölcsészettudomány újításai rendkívül hatékony kutatási módszereket és stratégiákat tesznek lehetővé, biztosítanunk kell értékeink átmentésének folyamatosságát.

*Egy romantika előtti szerző visszanyert arcképe  
Kazinczy költészetének elfelejtett vonásai a szövegforrás alapú kritikai kiadásban*

Toldy valaha azért javasolta Kazinczy verseinek összkiadását, „hogy egy a' másik által legyen világosabbá, hogy a' költő pályájának tendenciája tárva legyen”.<sup>42</sup> Az ilyen feltáráshoz a magyar költők kritikai kiadásában Gyulai Pál Vörösmarty-kiadásától fogva szinte a közelmúltig egyik legfőbb módszernek az átfogó kronológiai elrendezés bizonyult. Ezzel szemben most Debreczeni Attila szövegforrás alapú és genetikusan, a változatok egyenrangúságára építő alakulástörténeti kiadásában a költői pályának nemcsak egyetlen „tendenciája” válik láthatóvá, hanem egyszerre több, s miközben még a meghitt ismerősként számon tartott versekből is sok újat előhoz, az eddignél jóval izgalmasabb költészettel lepi meg olvasóját.

Mivel e kiadás szövegforrás alapú, azaz minden vers összes szövegváltozatát a maga egykori szövegkörnyezetében közli, az eddigi kiadásokhoz (köztük az előző kritikai kiadáshoz) képest rengeteg szerzői magyarázat és kommentár kerül a versek szövegei

<sup>41</sup> Kazinczy Ferenc Budai Ezsaiáshoz, 1805. március 31. KAZINCZY *Levelezése*, III., 308–309.; Kazinczy Ferenc Szentgyörgyi Józsefnek, 1809. október 23. Uo., VII., 33.; Dessewffy József Kazinczy Ferencnek, 1826. december 20. Uo., XX., 171.

<sup>42</sup> Toldy Ferenc Kazinczy Ferenchez, 1830. március 15. Uo., XXI., 251.

mellé, s bár ezeket (a versekkel együtt) az olvasónak kell összegyűjtenie a kötetben egymástól távoli helyükről, áttekintésük rég elfelejtett hajdani célok visszanyerésével szolgálja a versek újraértelmezését, amiből rengeteg jó is származik. Igaz, mint az Új Kritika már az 1940-es években helyesen megállapította, általában nem tudjuk, s egyébként sem volna értelmezésünk számára kötelezően mérvadó, hogy egy-egy vers írásakor a szerző mire gondolt vagy éppen mi volt a szándéka, de amikor (a hetvenes években) a szemellenzőitől megszabaduló magyar irodalomelmélet kezdetben túlzóan alkalmazta és minden lehetséges vonatkozásra kiterjesztette a szándéokra hivatkozás tilalmát, a fürdővízzel kiöntötte a gyereket. Mint éppen a *Soloecismus* esetében látható, a szövegváltozatok levélbeli és kötetbeli kontextusából gyakran igenis lehet tudni, milyen jelentést szánt Kazinczy egy-egy versének, sorának vagy akár szavának, ami önmagában is érdekes információ, továbbá láthatóvá teszi, hogy a későbbi értelmezések hogyan térnek el tőle. Kazinczy azért hangoztatja a verssel kapcsolatban, hogy a grammatikusnak nem kell pirulnia a *tudva* elkövetett szolecizmus miatt, s azért írja az általa betoldott (Seneca mondatában nem szereplő) *helyén* szó mellé vagy alá, hogy „suo loco”, mert azt akarta, hogy levelező partnere, sőt majd kötetének olvasói is így értsék (ahogy majd Wittgenstein idéz hasonló előíróan értelmezhető mondatokat: „Du mußt es so sehen, so ist es gemeint”),<sup>43</sup> s ez összehasonlítás alapként még akkor is rendkívül értékes lelet, ha nem kell megkötnie értelmezéseinket, mert már rég nem hiszünk az efféle *mußt* feltétlen egyeduralmában.

Mellékelve Kazinczy egykori kommentárjait, ez a kiadás megajándékoz minket a versek szerzői olvasatával. Minden eddiginél jobban megértjük belőle, hogy Kazinczy milyen költő *akart* lenni, és hogy közvetlenül utána a magyar költészet milyen mesze távolodott az ő romantika előtti normáitól. Ugyanakkor ahogy e költemény szerint éppen a maga helyén tudatosan és elegánsan kivitelezett botlás táncmetaforája hivatott jelképezni a költőnek engedélyezett nyelvi szokatlanság vagy idegenszerűség feltevéleit, ez a kiadás számos hasonló részlet megvilágításával igazolhatja a Budapest székesfőváros Kazinczy-érmével (1937-ben) díjazott Horváth János ünnepi beszédének sokatmondó paradoxonát: „[...] a vidéken, falusi, sőt falunkívüli magányban élő Kazinczy Ferenc eszményileg városias szellem volt, maga volt ő a legnemesebb, legelőkelőbb, legfinomultabb értelemben vett városiasság: urbanitas”.<sup>44</sup> Pontosan ilyen volt, sőt nemcsak szelleme ilyen, hanem az új kritikai kiadás tanúsága szerint a költészet is: eredeti szövegforrásaiból és szerzői kommentárjaiból egy romantika előtti, finoman klasszicizáló, s a szó legnemesebb (még lejárata előtti) értelmében urbánus költészetet láthatunk kibontakozni, amelyben az alkotóerőt legföljebb a romantikus ízlés hihette csekélynek, ugyanis inkább csak másfajta.

Új kiadása nyomán arra gyanakodhatunk, hogy a mai magyar versolvasók többségét hasonló ízléskülönbség távolítja el Kazinczy verseitől, mint amilyenről T. S. Eliot írt 1922-ben, tapasztalván, hogy az angol olvasók költészeti ízlésére túlnyomórészt

<sup>43</sup> Ludwig WITGENSTEIN, *Philosophische Untersuchungen. Philosophical investigations*, ford. Gertrude Elizabeth Margaret ANSCOMBE, Blackwell, Oxford, 1953, 202.

<sup>44</sup> HORVÁTH János, [Beszéde a Kazinczy-érem átvételekor, 1937-ben] = *Budapest székesfőváros Kazinczy-érméi 1931–1937*, [Székesfőváros házinomda], Budapest, 1937, 79–80.

még mindig a 19. század nyomta rá a bélyegét, és ezért nem tudtak ráhangolódni a másféle, 17. vagy 18. századi, még a romantika előtti költőkre, mint Dryden.<sup>45</sup> Azonban nem szabad feladni a reményt, hogy ezen nálunk még lehet segíteni, és éppen itt rejlik a szövegforrás alapú genetikus kiadás ízlésformáló küldetése. Kazinczy költészetét ez a kiadási módszer az eddigiéknél annyival teljesebben, különlegességeihez annyival jobban igazodva teszi hozzáférhetővé, hogy ezáltal segíthet felismerni, sőt megszeretni a ma már (vagy talán ma még) szokatlan értékeit. Hiszen ne feledjük, hogy miután egy mű stílustörténeti jellegét és irányzati besorolását a maga korában szerzőjének irodalomfelfogása, alkotói módszerei, illetve másfelől az egykorú befogadói elvárások és értelmezések alakították, utólag és visszamenőleg nem kevésbé hat rá az új kiadások szerkesztőinek tudományfelfogása, szövegkritikai elmélete és gyakorlata. Ha James Joyce *Ulysses*-ének 1922-es kiadásából, melyet joggal ünnepeltek a modernizmus remekműveként, Gabler szinoptikus kiadása 1984-ben kialakíthatott egy olyan változatot, amelyet már joggal neveztek posztmodern műnek,<sup>46</sup> akkor mi is reménykedhetünk abban, hogy Kazinczy romantika előtti költészetét vagy legalább annak egyik-másik művét új életre keltheti egy radikálisan új szövegkritikai felfogás és módszertan, egyrészt megszerettetve velünk, ami benne régi, másrészt felmutatva meglepő párbeszédképességét mai életünk kulturális fejleményeivel. Hiszen bármekkora távolság választja el Kazinczy korát a mai digitális fordulatától, bizonyos alaphelyzetek ismerősek: amikor egy mai költőnk, Varró Dániel sms-üzenetként írt verse kedves humorral panaszkodik, „hogymondjam el milyen nagyon szeretlek én ha bakker / nem áll rendelkezésre több csak 160 karakter” (*sms #6*), az ugyanúgy rávilágít a romantikus hagyománytól eltávolító új körülményekre, ahogy Kazinczy magánlevélhez mellékelte kétsoros epigrammája a romantika előtti régiekre, amikor még költőnk a szenvedélyek áradó kifejezése helyett a szándékosan botló nyelvhasználat szabályai foglalkoztatták, s elmondásához a disztichon nem kevésbé szűk tere állt rendelkezésére...

Mindent összevéve a gutenbergi és a digitális világ határán született *Codex Kazinczyanus Debreczeniensis* nagy lehetőséget kapott az átmenet korától, s kivételes értéke szorososan összefügg szerencsésen örökölt keverékjellegével. Valaha az ilyen szülöttekhez kétféleképp viszonyultak: népi szólások utalnak a szerelemgyerekek feltűnő szépségére, egy jellemző szóképződés utóélete viszont bizalmatlanságról tanúskodik az útközben világra jött gyermek törvényessége iránt: a középkori latin *bastum* ('málhanyereg') főnévből származott mai francia *bâtard* és angol *bastard* egykor megrovó célzattal utalt a hitvesi ágtyól távoli fogantatásra s általa valami gyanús keveredésre, aminek szegénybélyegétől az újkorban sem volt könnyű szabadulni, sőt beilleszkedett egyes nemzeti ideológiák szóképekkel minősítő nyelvezetébe.<sup>47</sup> Vizsgálatunk tárgya minden vonatkozásban rendkívül szép, s bár mint emberi mű persze aligha lehet tökéletes, bizonyos

<sup>45</sup> Thomas Stearns ELIOT, *John Dryden = Uő., Selected Essays*, Faber and Faber, London, 1948, 305.

<sup>46</sup> Jerome J. MCGANN, *Ulysses as a Postmodern Text. The Gabler Edition*, Criticism 1985/3., 291–293, 299, 301. (Magyarul: Jerome J. MCGANN, *Az Ulysses mint posztmodern szöveg. A Gabler-féle kiadás*, ford. FRIEDRICH Judit, Helikon 1989/3–4., 429–452.)

<sup>47</sup> Vö. Anthony PYM, *Schleiermacher and the Problem of Blending*, Translation and Literature 1995/1., 5–30.

tulajdonságainak keverékjellegét legföljebb egy menthetetlenül elmaradott törvény holt betűje kifogásolhatná. Sajátosan jellemző paradoxon, hogy egyrészt látszatra semmi sem közelítette meg úgy a pozitivizmus álmát a definitív kiadásról, mint ez a két hatalmas kötet, mely a versek mindeddig elérhető összes szövegforrásának egykori változatát látni engedi, másrészt azonban a minden ízében újragondolt genetikus módszertanával valami egészen másra törekszik, azaz tulajdonképpen leszámol a végérvényes kiadás legfőbb szokásos téziseivel és előfeltevéseivel, ezért olykori hiányérzeteink közben is vigasztal a folytonos továbbalakíthatóság gondolatával.

Olyan rendkívüli munka ez, mely nem makulátlan, de az embernek Kölcsey *Parainesis*-e jut róla eszébe: „Szerencsétlen volna, ki foltokat látván a' napban, annak fényességét nem ismerné meg”.<sup>48</sup> Adjuk meg hát a tiszteletet annak, ami feltétlenül tiszteletre méltó: ez a mű kísérletezésre volt ítélve, fokozottan kitéve a paradigmaváltás idején szokásos kockázatoknak, Debreczeni Attila alaposan átgondolt sajtó alá rendezésében mégis a nagy átmenet egyik szövegkritikai remeklésvé tudott válni. Szakított a genetikus kiadások Gabler óta szokásos szinoptikus elrendezésével, hogy megfelelőbb sajtó alá rendezési elvet keressen egy átértelmezésre váró költői életmű sajátosságainak feltárásához. Újra igazolódik tehát A. E. Housman alaptétele: a szövegkritikát úgy érdemes művelni, ha fedezetként tömény elméleti és módszertani gondolkodás rejlik minden döntés mögött. Senki nem hiheti, s maga Housman sem hitte, hogy ettől a szövegkritika az egész irodalomtudomány koronája lenne;<sup>49</sup> inkább azokkal érthetünk egyet, akik a filológiát annyira elválaszthatatlannak tartják az elmélettől és az értelmezéstől, hogy már csak ezért sem hajlandók rangbeli különbséget tenni köztük. Annyi azonban bizonyos, hogy ez a Kazinczy-kiadás mint elméleti és értelmezési teljesítmény is párját ritkítja. Köszönet érte.

(*Debreceni Egyetemi Kiadó, [Debrecen], 2018.*)

<sup>48</sup> KÖLCSEY Ferenc, *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz = KÖLCSEY Ferenc, Erkölcsei beszédek és írások*, s. a. r. ONDER Csaba, Universitas, Budapest, 2008, 77.

<sup>49</sup> HOUSMAN, *I. m.*, 3., 16.